

*Н. О. Долгошея,
аспірант, Миколаївський державний аграрний університет*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТРАКТУВАННЯ АГРОБІЗНЕСУ В ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

У статті на основі досліджень і публікацій різних науковців проведено порівняльний аналіз трактування поняття "агробізнес". Розглянуто взаємозв'язок понять "бізнес" і "агробізнес", виходячи із спільності кореня та сфери вжитку. Доведено нетотожність понять "агробізнес" та АПК. Сформовано основні ознаки сучасного агробізнесу.

In the article on the basis of researches and publications of different research workers the comparative analysis of interpretation of concept "agribusiness" is conducted. Intercommunication of concepts "business" and "agribusiness" is considered, coming from community of root and sphere of consumption. The unidentity of concepts "agribusiness" and APK is well-proven. The basic signs of modern agribusiness are formed.

Ключові слова: бізнес, агробізнес, агропромисловий комплекс, інтеграція, система, аграрні відносини, сільське господарство, сільськогосподарські виробники.

ВСТУП

У сучасних умовах господарювання агробізнес є важливим складовим елементом ринкової економіки. Особливо це стосується нашої країни, в якій сільськогосподарське виробництво займає вагомому частку всього суспільного виробництва. Це також зумовлює особливості суспільного відтворення вітчизняного виробництва. В таких умовах не обійтись без правильно трактування існуючої термінології та сформованих у галузі економіки АПК понять і визначень, що зумовлює необхідність та актуальність даного дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Сучасні дослідження сутності й значення агробізнесу в економіці країни мають хоча і фрагментальний характер, проте дозволяють визначити чітку тенденцію зростання інтересу до цього поняття серед вітчизняних науковців. Після того як термін "агробізнес" було введено в категоріальний економічний апарат, він став практично основним об'єктом вивчення аграрної економіки. Не дивлячись на велику кількість наукових праць вітчизняних авторів з цього питання, в науковій літературі з даної проблематики недостатньо висвітлені поняття комплексного підходу до розгорнутого трактування сутності агробізнесу, форм його функціонування тощо.

Взагалі, системний підхід до вивчення сутності агробізнесу в нашій країні тільки почав формуватися. При цьому він в основному спирається на

фундаментальні дослідження західних вчених, хоча більшість вітчизняних публікацій і відрізняються в підходах до визначення теоретичних та методичних основ досліджуваної проблеми. Якщо одні автори характеризують агробізнес як різновид сільськогосподарського підприємства, то інші формують його як складний системний механізм з властивими лише йому особливостями.

РЕЗУЛЬТАТИ

Повертаючись до сутності агробізнесу, зупинимось на його трактуванні як вітчизняними, так і зарубіжними вченими-науковцями.

У сучасній економічній науці поняття "агробізнес" частіше всього розглядається як підвид більш узагальненого поняття "бізнес". А уже сам бізнес може бути газовим, туристичним, готельним, аграрним тощо. Тому було б правильним припустити, що поняття агробізнесу витікає з поняття бізнесу.

Так, за визначенням Кісельова А.П., бізнес — це "ділові відносини між людьми або відносини між учасниками діла (справи). Беручи участь у "ділі", люди стають діловими людьми, чи бізнесменами". [5] Таке визначення бізнесу має суто західний характер трактування, оскільки в перекладі з англійської business означає "діло", "ділові відносини".

Осовська Г.В. дає наступне поняття бізнесу: "...це справа, ділова активність, направлена на вирішення завдань, пов'язаних у кінцевому рахунку із здійсненням на ринку операцій об-

міну товарів і послуг між економічними суб'єктами ринку, з використанням форм та методів конкретної діяльності, які склалися в ринковій практиці. Бізнес робиться заради одержання доходу (прибутку) від результатів діяльності у найрізноманітніших сферах — виробництві й торгівлі товарами та послугами, банківській та страховій справах, при проведенні транспортних, орендних і багато інших операцій як видів діяльності." На її думку, поняття бізнесу більш широке, ніж підприємницької діяльності. І з цим важко не погодитись, оскільки "до бізнесу відноситься здійснення будь-яких одноразових комерційних угод в будь-якій сфері діяльності, які направлені на одержання доходу" [9]. В той час як підприємницька діяльність — це більш обмежене коло дій і можливостей.

Полівчак В.С. розглядає бізнес як більш вагоме і досконале вираження комерційної або підприємницької діяльності, що і підпорядковане системі бізнесових відносин у суспільстві [10].

У західній науці бізнес прийнято розглядати у вузькому та широкому розумінні. У вузькому — це справа, діло, підприємництво. У широкому — це реалізація будь-яких ділових відносин в економічній сфері [6].

Загалом західні вчені намагаються не давати чіткого, однозначного трактування поняття "бізнес", спираючись на широке коло застосування цього поняття у різних сферах діяльності. Адаже, виходячи зі специфічних особливостей тієї чи іншої сфери, бізнес набуває нових значень і відтінків [10].

Спільним для багатьох західних трактувань бізнесу можна зазначити наступні особливості:

- характеризує ділові відносини між людьми в економічній сфері;
- реалізується в різноманітних сферах економічної діяльності;
- включає всі процеси, що відбуваються в цих сферах діяльності;
- формує партнерські, споживчі та конкурентні відносини між учасниками такої діяльності;
- має на меті отримання позитивної віддачі від цієї діяльності (зазвичай, у вигляді прибутку).

Пристосовуючи поняття "бізнес" до аграрної сфери економіки, отримуємо поняття "агробізнес".

Вперше термін "агробізнес" з'явився в західній економічній літературі в 1955 році. Його сформулював професор Гарвардського університету Дж. Девіс в своїй книзі "Поняття агробізнесу". Він визначає агробізнес як "...суму всіх операцій з виробництва і розподілу послуг у галузі постачання сільськогосподарства, виробничих операцій на фермах; зі зберігання, переробки і розподілу сільськогосподарської сировини і предметів споживання, створених з неї". За визначенням ще одного американського економіста Е. Роя, автора підручника з агробізнесу, останній трактується як "...система координації забезпечення сільського господарства необхідними ресурсами і здійснення послідовних стадій виробництва, переробки і розподілу продовольства і волокна". Доречі, обидва розглянуті автори вперше ввели в обіг також поняття "маркетинг агробізнесу" [8].

З трактуванням сутності агробізне-

Таблиця 1. Порівняльний аналіз різних наукових підходів до визначення поняття "агробізнес"

Науковці	Ознаки агробізнесу, що присутні у визначеннях науковців							
	охоплення сфери постачання, виробництва, збуту і розподілу продукції галузі	взаємозв'язок з іншими галузями економіки	наявність системної складової агробізнесу, сукупності пов'язаних елементів тощо	ототожнення з АПК	поглиблення суспільного поділу праці	наявність ділових (бізнесових) зв'язків	забезпечення безперервності процесу відтворення	орієнтація на максимізацію прибутку або мінімізацію витрат
Дж. Девіс	+	+						
Е. Рой	+	+	+					
М. Трейсі	+		+					+
А. Хоскінг	+	+	+			+		+
С.Я. Бугіль	+	+	+					
В.І. Відяпіна	+	+						
А.З. Рисьмятов			+		+		+	
Г.І. Мостовий			+	+				
О.М. Журкану		+		+				
І.І. Рання		+	+		+			
Г.О. Андрусенко	+					+	+	+
Словник української мови						+		+

су цими науковцями можна погодитись, оскільки вони в своїх визначеннях охоплюють фактично всі поєси, що протікають в сфері ведення бізнесу в галузі сільськогосподарського виробництва: ресурсозабезпечення, виробництво, зберігання, розподілу, переробка сільськогосподарської продукції. В той же час, повертаючись до трактування бізнесу як такого, згадуємо, що він виражається у здійсненні ділових відносин в різних сферах діяльності з метою отримання віддачі від цієї діяльності у вигляді прибутку (про що було згадано вище). Отже, сам сенс ведення бізнесу у наведених визначеннях загублений, що робить їх неактуальними в умовах ринкової економіки, проте не дає нам права відмовлятися від світового наукового досвіду в сфері агробізнесу.

Трейсі М. дещо розширив поняття агробізнесу, сформульоване його попередниками, представивши його як сукупність галузей, що знаходяться "вище по течії" відносно сільського господарства і призначена для постачання останньому ресурсів, а також таких, що знаходяться "нижче по течії" і визначають переробку, збут і розподіл сільськогосподарської продукції. На його думку, не саме по собі сільське господарство, а комплекс таких бізнесових елементів забезпечує прискорення просування продукції сільськогосподарського виробництва до кінцевого споживача з мінімальними витратами [14].

У цього автора, на відміну від попередніх, вже бачимо мотиваційну сторону ведення агробізнесу — мінімізація витрат, а отже, максимізація прибутку. Тому, на нашу думку, його трактування аналізованого поняття є більш досконалим і таким, що потребує уваги.

Ще один західний економіст Хоскінг А. має дещо відмінну думку про агробізнес. Він розглядає агробізнес не як сукупність галузей, підприємств чи

сфер діяльності, що зосереджені навколо сільського господарства та співпрацюють з ним, а як діяльність, що здійснюється приватними особами, підприємствами чи організаціями щодо використання природних благ, виробництва чи купівлі-продажу товарів, надання послуг в обмін на інші товари, послуги та гроші на основі взаємної вигоди зацікавлених осіб у сфері сільського господарства [15]. Отже, у його визначенні також присутній мотиваційний момент взаємовигідних угод.

Розглянемо наукові підходи до трактування агробізнесу вітчизняними вченими.

Так, Бугіль С.Я. визначає аграрний бізнес як прогресивну і високоєфективну форму організації виробництва продовольства, в якій всі його галузі функціонують в одній структурно завершеній, збалансованій, організаційно та економічно пов'язаній системі, основне завдання якої полягає в максимальному забезпеченні населення продовольчими товарами [2].

На думку Відяпіної В.І., агробізнес являє собою специфічну форму координації забезпечення сільського господарства необхідними ресурсами та здійснення послідовних операцій виробництва, переробки і розподілу продовольства і технічної сировини [3].

Як бачимо, обидва автори мають схожі погляди на трактування агробізнесу, які також перетинаються з трактуваннями Дж. Девіса та Е.Роя, що свідчить про застарілий підхід зазначених авторів до сучасних проблем аграрної сфери.

Рисьмятов А.З., Барчо М.Х., Дьяков С.А. трактують агробізнес у широкому значенні як сферу підприємницьких відносин в сільському господарстві, а у вузькому — як цілісну систему взаємопов'язаних секторів економіки, що функціонують на матеріальній основі поглиблення суспільного поділу праці та забезпечують безперервність процесу відтворення продукції сільськогоспо-

дарського виробництва [12]. Тобто, на їх думку, кінцева мета агробізнесу — найбільш повне задоволення потреб населення у сільгосппродукції при мінімальних витратах праці і засобів виробництва.

За визначенням Мостового Г.І., агробізнес являє собою особливу підсистему економічних відносин, що склалася в аграрному секторі економіки в ході поєднання аграрного, промислового і торгового капіталів у процесі поглиблення інтеграційних зв'язків між сільським господарством і промисловістю [7]. На нашу думку, таке визначення зовсім не відображає реальної сутності агробізнесу в його традиційному розумінні [3; 8; 12; 15], а більше походить на визначення агропромислового комплексу. До речі, Журкану О.М. в своїх дослідженнях також намагається ототожити агробізнес з АПК [4].

Підтримуємо також думку Ранця І.І. відносно нетотожності понять агробізнес і АПК. Вказаний науковець на основі дослідження обох понять методом математичної логіки дає їх остаточні нерівноцінні визначення. АПК він характеризує як поняття, що "функціонує в концепції міжгалузевих комплексів, у якій головним є виробничотехнологічна взаємопов'язаність різних галузей. До того ж галузь як одне із ключових понять цієї концепції діє повноцінно на рівні всього національного комплексу. Якщо ж на певній території галузі агропромислового сектора не пов'язані між собою, то там АПК не сформувався, хоч і може розвиватися агробізнес". А агробізнес визначається як "наявність диверсифікованих видів аграрної діяльності, велика кількість посередників і дистриб'юторів, розширена сфера аграрного сервісу, розгалужена система ринкової інфраструктури" [11].

Серед вітчизняних авторів, які наділяють агробізнес мотиваційним моментом, заслуговують уваги праці Андрусенка Г.О., Мартянова В.П., Савченка В.Д., Садикова М.А., які визначають агробізнес як відносини між людьми з приводу організації власного бізнесу у сфері використання землі з метою отримання прибутку [1].

Словник української мови і літератури також дає визначення агробізнесу як ділової сфери на фоні можливості отримання прибутку. [13] Буквально він визначається так: "діяльність власників сільськогосподарських підприємств, що приносить їм значний прибуток".

Отже, на основі проведеного аналізу наукових публікацій з питань сутності агробізнесу можна визначити наступні основні ознаки, що присутні у визначеннях авторів.

1. Охоплення сфери постачання, виробництва, збуту і розподілу продукції. Ця ознака присутня здебільшого у західних суб'єктів трактування агробізнесу. Її можна назвати класичною ознакою, оскільки на її основі було сформульовано перше визначення цього поняття Дж. Девісом та було далі розширене його послідовниками.

2. Взаємозв'язок з іншими галузями економіки. Мається на увазі, що сільськогосподарське виробництво — це не єдиний діючий процес в сфері агробізнесу. Воно пов'язане також із ко-

мерційною, збутовою діяльністю, виробництвом засобів виробництва для аграрної галузі, відповідною обслуговуючою інфраструктурою тощо.

3. Наявність системної складової агробізнесу, сукупності пов'язаних елементів тощо. Ця ознака характеризує агробізнес як комплекс пов'язаних елементів та процесів у ході виробництва і розподілу сільськогосподарської продукції, його ресурсозабезпечення тощо.

4. Ототожнення з АПК. У даному випадку автори, що включають до визначення агробізнесу цю ознаку, виключають з його сфери всі ті елементи, що не вказують на зв'язок сільського господарства з промисловістю.

5. Поглиблення суспільного поділу праці. А, як наслідок, спеціалізації і кооперації сільськогосподарського виробництва з іншими сферами суспільного виробництва.

6. Наявність ділових (бізнесових) зв'язків. Мається на увазі те, що на сутності поняття "агробізнес" відбивається походження поняття "бізнес", яке в загальному вигляді характеризується наявністю партнерських зв'язків між учасниками спільної справи.

7. Забезпечення безперервності процесу відтворення. Тобто наявність постійного кругообігу ресурсів навколо організації сільськогосподарського виробництва.

8. Орієнтація на максимізацію прибутку або мінімізацію витрат. Ця ознака також безпосередньо впливає з сутності поняття "бізнес" як економічної категорії та слугує мотиваційним механізмом ведення агробізнесу.

Якщо ж спробувати віднайти найбільш повне визначення сутності агробізнесу, то можна побачити, що жоден з наведених авторів такого визначення не дає. Це видно з табл. 1.

Як видно з табл. 1, жодним з науковців не сформульовано так званого "ідеального" визначення досліджуваного поняття, яке враховувало б всі сформульовані ознаки. Негативним є також те, що з 12-ти проаналізованих джерел у 5-ти маємо присутність лише двох ознак даного поняття, ще у 5-ти — трьох ознак.

Таким чином, на сьогоднішній день найбільш повними визначеннями поняття агробізнесу серед можна вважати думку Г.О. Андрусенка (присутність 4-х ознак з 8 сформульованих) та А. Хоскінга (присутність 5-ти ознак).

Зупинимося більш детально на визначенні А. Хоскінга. Як видно з табл. 1, зазначений автор трактує агробізнес не тільки з традиційної точки зору, започаткованої Дж. Девісом (охоплення всіх сфер руху сільськогосподарської продукції та ресурсів для її виробництва; взаємозв'язок з іншими сферами економіки; наявність системної складової), а наводить і сучасні ознаки (наявність ділових зв'язків, орієнтація на отримання прибутку).

На наш погляд, дане визначення з усіх проаналізованих найбільш повно відображає сутність поняття "агробізнес", вказуючи не тільки на кількісний склад елементів агробізнесу, а і на якісну сторону їх взаємозв'язку, проте також не є досконалим, оскільки не враховує таких важливих ознак, як поглиблення суспільного поділу праці

Таблиця 2. Перевірка відповідності поняття агробізнесу сформованим ознакам

та забезпечення безперервності процесів відтворення (ототожнення з АПК автор дослідження вважає невдалою ознакою, сформульованою деякими науковцями, які ставлять агробізнес і АПК поряд один з одним).

Отже, в процесі дослідження автором даної проблеми відбулося суттєве переосмислення як самого поняття агробізнесу, так і його ролі та зв'язку з різними економічними процесами (відтворення, суспільний поділ праці тощо). Узагальнення окремих ознак аналізованого поняття, сформульованих різними авторами, дало можливість сформулювати власну точку зору на дане поняття.

Агробізнес — це система взаємопов'язаних суб'єктів у сфері економічної діяльності на основі взаємовигідного ефективного співробітництва в галузі ресурсопостачання, виробництва, збуту і розподілу сільськогосподарської продукції, що характеризується суспільним поділом праці й прискоренням відтворювальних процесів у сільському господарстві.

Якщо пропустити це визначення через призму сформованих раніше ознак агробізнесу, то отримаємо присутність у ньому всіх необхідних з них (табл. 2).

Як уже зазначалося вище, автор не дотримується думки, що агробізнес та АПК — це тотожні поняття, тому дана ознака у нашому визначенні не була врахована. На думку автора, агробізнес є набагато ширшим поняттям, порівняно з АПК (оскільки поряд з іншими елементами включає до свого складу АПК), тому його не слід ототожнювати лише з сільськогосподарським виробництвом, яке відбувається за присутності промислових підприємств та відсутності інших ознак.

ВИСНОВКИ

Отже, з проведеного вище понятійного аналізу можна зробити висновки, що агробізнес є відтворювальним комплексом галузей і сфер економіки країни, а також різноманітних установ, які функціонують в єдності й забезпечують виробництво, переробку і збут продукції, що вироблена на основі сільськогосподарської сировини з метою отримання прибутку.

Література:

1. Андрусенко Г.О., Мартянов В.П. та ін. Організація агробізнесу і підприємництва: навч. посібник / За ред. В.П. Мартянова; Харк. держ. аграр-ун-т ім. В.В. Докучаєва. — Харків, 1998. — 280 с.

2. Бугіль С.Я. Основні тенденції у споживанні продуктів харчування та їх вплив на розвиток агробізнесу // Вісн. Львів. держ. аграр. ун-ту: Економіка АПК. — 2005. — № 12. — С. 234—239.

3. Видяпина В.И. Агробизнес и организационные формы элементов подсистемы агропромышленного комплекса // Научная он-лайн библиотека ПОРТАЛУС. Рубрика: экономическая теория. Дата публикации статьи — 26 января 2007.

4. Журкану О.М. Теоретичні основи та форми прояву аграрного бізнесу на регіональному рівні // Агросвіт. — 2009. — № 4. — С. 30—34.

5. Кісельов А.П. Основи бізнесу: підручник. — Київ: Вища школа, 1997. — 191 с.

6. Макконнелл К.Р., Брю С.А. Економікс: принципи, проблеми и политика. — М.: Республика, 1996. — 785 с.

7. Мостовий Г.І. Агробізнес: державне регулювання: монографія. — Харків: Основа, 2002. — 300 с.

8. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: підручник / Г.Н. Климко, В.П. Нестеренко, Л.О. Канищенко та ін. За ред. Г.Н. Климко, В.П. Нестеренко. — К.: Вища Школа, 1994. — 559 с.

9. Осовська Г.В. Основи менеджменту: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. — Київ: Кондор, 2003 — 556 с.

10. Полівчак В.С. Комерційний бізнес: поняття, структура та форми. / Науковий вісник НАТУ України. — 2006. — вип. 16.1. — С. 403—409.

11. Рання І.І. Територіальна організація агробізнесу регіону: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук / Львівський національний університет ім. І.Франка. — Л., 2005. — 20 с.

12. Рысьмятов А.З., Барчо М.Х., Дьяков С.А. К вопросу о методологии организации птицеводческого бизнеса // Политический сетевой электронный Научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. — 2006. — № 4.

13. Словник української мови і літератури: www.slovnkyk.net

14. Трейси М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран: пер. с английского. — С-Пб.: Экономическая школа, 1995. — 431 с.

15. Хоскинг А. Курс предпринимательства: практическое пособие. М.: Международные отношения, 1993. — 352 с.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2010 р.